ISHLAB CHIQARISHDA MEHNATNI MUHOFAZA QILISHNING AHAMIYATI

Aslonov Norqul Rabbonayevich
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Bronetank va avtomobil texnikasi kafedrasi professor xizmatchisi

Аннотация:*Maqolada korxonada mehnat xavfsizligini tashkil etishning ahamiyati, ularning ishlab chiqarish faoliyatining yakuniy natijalariga ta'sir masalalari ko'rib chiqiladi, chet-el tajribasi bilan qisqa qiyosiy tahlil o'tkazilgan. Shuningdek, ishlab chiqarishda ishchilarning xavfsizligi holatiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar ham ko'rib chiqildi va mehnatni muhofaza qilish sohasida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish yo'llari taklif etildi.*

Kalit so'zlar:*mehnatni muhofaza qilish, korxona, ishchilarning xavfsizligi, samaradorlikning iqtisodiy omili, travma, kasbiy kasalliklar,xavfsizlik texnikasi, ekologik omil, psixofizyologik holat,xodimlarni zararli va xavfli omillardan himoya qilish.*

Zamonaviy dunyoda mehnatni muhofaza qilish ishlab chiqarish sohasining jadal rivojlanishi va yangi faoliyat turlari paydo bo'lishi bilan bog'liq.

Uning tamoyillariga rioya qilish bir qator vazifalarni hal qilishga imkon beradi, xususan:

- korxona xodimlarini ularning sog'lig'iga yoki ular avlodlarining sog'lig'iga ta'sir qiluvchi zararli va xavfli omillardan kafolatlangan himoya;
- ishlab chiqarish jarayonini ta'minlash xarajatlarini kamaytirish;
- ish vaqtini yo'qotish tufayli jiddiy iqtisodiy yo'qotishlarni bartaraf etish;
- mehnat qonunchiligi talablariga rioya etilishini nazorat qiluvchi organlarning talablari va moliyaviy sanksiyalarini istisno qilish; xodimlar mehnat unumdorligi va sifatini oshirish .

Afsuski, haqiqatni ta'kidlash kerakki, mamlakatimiz taraqqiyotining eng yangi tarixi davridagi "turg'unlik davrida"ko'plab yurtimiz korxonalarida mehnatni muhofaza qilishga yetarlicha e'tibor berilmadi. Bozor munosabatlarining tez va kam boshqariladigan shakllanishi davrida korxona rahbarlari qisqa vaqt ichida maksimal foyda olishni asosiy maqsad deb hisoblashgan, shu bilan birga elementar texnika xavfsizligi qoidalarini qo'pol ravishda e'tiborsiz qoldirdilar yoki eng yaxshi holda ularni orqa fonga surib qo’yishgan.

Biroq, bugungi kunda ham ko'plab rahbarlar mehnatni muhofaza qilishga ikkinchi darajali ahamiyat berilgan ilgari o'zlashtirilgan korxona boshqaruvining konservativ tamoyillarini saqlab qolishgan.

To'g'ri, boshqaruvchilarning bugungi avlodning aksariyati "Mehnat muhofazasi – muvaffaqiyatga erishishning kalitidir" degan so’zlarni o’z ishida shior qilib olib, korxonada mehnatni muhofaza qilishni tashkil etishga to'g'ri yondashuvning muhimligini tushunadilar.

Xo'sh, korxonada mehnatni muhofaza qilishning ahamiyati nimadan iborat?

Avvalo, eng yuqori qadriyat har doim inson, uning hayoti va sog'lig'i hisoblanadi. Na ish haqi miqdori, na korxona rentabelligi darajasi, na ishlab chiqarilgan mahsulotning qiymati xavfsizlik qoidalarini e'tiborsiz qoldirish va mavjud hayot tahdidlarini oqlash uchun asos bo'la olmaydi. Bundan tashqari, bu holatda, o'ziga xos bilim, ko'nikma va tajribaga ega bo'lgan xodim sifatida ma'lum bir shaxsning qadri haqida gapiramiz.

Ikkinchidan, xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha to'g'ri tashkil etilgan ishlar mehnat xodimlarning intizomini oshiradi, bu esa o'z navbatida mehnat unumdorligini oshirishga, baxtsiz hodisalar sonini kamaytirishga, uskunalarning buzilishiga va boshqa shtatdan tashqari vaziyatlarga olib keladi, ya'ni u oxir-oqibatda ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

Uchinchidan, mehnatni muhofaza qilish nafaqat xodimlarning o'z vazifalarini bajarishda ularning xavfsizligini ta'minlashni nazarda tutadi. Masalan, kasbiy kasalliklarning oldini olish, tanaffuslar paytida ishchilarning yaxshi dam olishlari va ovqatlanishini tashkil etish, ularni zarur ish kiyimlari va gigiyena vositalari bilan ta'minlash, hatto ijtimoiy imtiyozlar va kafolatlarni amalga oshirish. Korxonada mehnatni muhofaza qilishni tashkil etishga to'g'ri yondashish, xodimlarni rag'batlantirishning turli nomoddiy usullaridan to'g'ri foydalanish, xodimlarga zarur bo'lgan rahbariyatning ishonchliligi, barqarorligi va befarq emasligi haqidagi fikrni beradi. Shunday qilib, o'rnatilgan mehnat muhofazasi tufayli kadrlar aylanmasi kamayadi, bu ham butun korxonaning barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shubhasiz, korxonaning ish samaradorligiga ta’sir qiluvchi mehnatni muhofaza qilishning boshqa, kamroq seziladigan shakllari mavjud. Biroq, hatto aytib o’tilgan uchta sabab ham mehnatni muhofaza qilishni kerakli darajada saqlashning alohida ahamiyatini tushunish uchun yetarli.

Bugungi kunda mehnatni muhofaza qilish har qachongidan ham dolzarbdir. Bozor iqtisodiyotida rahbariyat mehnatni muhofaza qilish masalalariga beparvo bo'lgan muvaffaqiyatli korxonani tasavvur qilish qiyin. Ma'lumki, ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar jarayonni ishdan chiqaradi, ko'pincha, ular uzoq vaqt davomida korxonaning ishini to’xtatib qo’yadi, jamoada asabiy vaziyat yaratibgina qolmay, balki katta moliyaviy yo'qotishlarga ham olib keladi. Dunyoning eng yirik kompaniyalari tajribasi shuni ko'rsatadiki, yuqori rahbarlar mehnatni muhofaza qilishni asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri deb hisoblashadi. Shunday qilib, ular korxona faoliyatining o'nlab ko'rsatkichlaridan ishchilar mehnati va sog'lig'ini himoya qilishni xodimlarning malakasi va kompetensiyasidan keyin ikkinchi o'ringa qo’yishadi. AQShda mehnatni muhofaza qilish masalalari,misol uchun, qadim zamonlardan beri juda muhim rol o'ynaydi. Ushbu mamlakatda mehnatni muhofaza qilish bo'yicha amaldagi davlat tizimining huquqiy asoslari 1970-yilda qabul qilingan ishlab chiqarishda mehnat xavfsizligi to'g'risidagi qonundir. Ushbu qonun bilan ishlab chiqarishda mehnat xavfsizligi Boshqarmasi federal agentligi tashkil etilib, u AQShning barcha hududlarida qonunlarning bajarilishini ta'minlovchi asosiy ijro etuvchi organ bo'ldi. Har bir shtatda o'z qonunlari qabul qilindi va mehnat xavfsizligi sohasida ijro

etuvchi organlar tuzildi. Davlat mehnat departamentlari xavfli xom-ashyolar, ishlab chiqarish korxonalarining ventilyatsiyasi, suv ta'minoti, ishlab chiqarish chiqindilarini saqlash va hokazolar bilan bog’liq turli cheklovlar ishlab chiqadi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida, masalan, Ispaniyada, mehnat inspektsiyasi mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligining bir qismi hisoblanadi. Uning bosh direktori inspeksiya ishini boshqarish, rejalashtirish va tashkil etish uchun vazir o'rinbosari oldida mas'uldir. Inspeksiya bosh direktori lavozimiga nomzodlar dastlab mehnat vaziri tomonidan taklif qilingan bo'lsa-da, yakuniy tayinlashlar Vazirlar Mahkamasi tomonidan ma’qullanishi kerak. Ishlab chiqarish jarohati yoki kasallik holatlarida kompensatsiya to'lovlarini ta'minlovchi sug'urta tashkilotlari mamlakat mehnat muhofazasi tizimida muhim o'rin tutadi. Qonunga ko'ra ish beruvchilar, shuningdek, ishchilar va xodimlar Milliy ijtimoiy himoya institutiga badal to’lashlari kerak, bu esa ularga keksalik nafaqasi, kasallik va mehnatga layoqatsizlik to'lovlari kabi imtiyozlarni ta'minlaydi. Bundan tashqari, Ispaniyada turli sug'urta agentliklari mavjud. Ular o'zlarining a'zo kompaniyalaridan sug'urta badali yig’adilar va shundan keyin olingan mablag'lar ish beruvchilarga ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar yoki kasalliklar sababli ish joylarida bo’lmagan paytlarida, shuningdek, baxtsiz hodisa yoki kasallik natijasida har qanday nogironlik darajasiga ega bo'lgan ishchi va xodimlarning ish haqini to'lashlari uchun o’tkazib beriladi.

Rossiyada mehnatni muhofaza qilish masalalarining dolzarbligi G'arbga qaraganda ancha yuqori va buning sababi shundaki, Rossiya korxonalarining asosiy fondlarining 80% dan ko'prog'i allaqachon o'z resurslarini ishlab chiqarganlar. Tabiiyki, eskirgan uskunalarda ishlash turli darajali og'irlikdagi baxtsiz hodisalar bilan kechuvchi avariya holatlarining ko'payishiga olib keladi. Shu munosabat bilan korxonani rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan biri sifatida mehnat muhofazasi masalalarining o'rni tobora ortib bormoqda. Korxonada ishchilarning hayoti va salomatligi xavfsizligi ahamiyati korxonada quyidagi jarayonlarning rivojlanishiga olib keladi:

- mehnat unumdorligi va xavfsizligiga, ishchilarning sog'lig'iga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri sifatida qulay va xavfsiz mehnat sharoitlari;
- shart-sharoitlarni yaxshilash va mehnat xavfsizligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarning samaradorligi. Bu esa korxona raqobatdoshligining muhim elementi hisoblanadigan mehnatni muhofaza qilishni himoya qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun moliyalashtirish manbai sifatida mehnat muhofazasi ijtimoiy ahamiyatining iqtisodiy ifodasidir;
- mehnatni muhofaza qilishning ijtimoiy ahamiyati mehnat sharoitlarini uzluksiz takomillashtirish va mehnat sharoitlarini yaxshilash, uning xavfsizligini oshirish, ishlab chiqarish jarohatlari va kasallanishni kamaytirish orqali ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ko'maklashishdan iborat;
- erta charchoqning oldini olish, mikrojarohatlar sonini kamaytirish, jarohatlanish, kasbiy va umumiy kasallik tufayli vaqtinchalik ishga yaroqsizlik sababli ish vaqtining to'liq

yo'qotilishini kamaytirish yo'li bilan ichki navbatchilik to'xtab qolishichisobiga ish vaqti fondining ko'payishi natijasida mehnat unumdorligining o'sishi.

Shuningdek, jamoada mehnat unumdorligini oshirish va mehnatni muhofaza qilish masalalarining ahamiyatini oshirishda ishlab chiqarish jamoasidagi psixologik muhitni belgilovchi omillarni birlashtiruvchi mehnat xavfsizligini oshirishning psixologik vositalari, uning a'zolarining psixologik mosligining ta'minlanishi, xodimlarni professional tanlash, ishchilarni mehnatining xavfsiz usullariga tayyorlash va o'qitish, mehnat resurslarini joylashtirish va ulardan samarali foydalanish, ularning ishlab chiqarish jarayonidagi o'zaro munosabatlari muhim rol o'ynaydi. Mehnat xavfsizligini oshirishning axloqiy vositalari mehnat jarayoni ishtirokchilari, jamoa a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni aks ettiradi. Bunday munosabatlarning tabiati va ifodalanishi – mehnatni muhofaza qilishning eng muhim jihatlaridir. Mehnat jarayonida xodimlarning o'zaro munosabatlari ishlab chiqarishni tashkil etish tamoyillariga mos keladigan, mos bo'lmagan va ba'zan zid bo'lishi mumkin. Mehnat jamoasida ichki mehnat tartibi, qoidalar, me'yorlar va mehnatni muhofaza qilish bo'yicha ko'rsatmalar asosida shaxslararo sog'lom munosabatlar shakllanishi muhandis-texnik xodimlar – jamoa rahbarlarining asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Boshqaruvchining jamoadagi munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish qobiliyati – oxir-oqibat butun korxona faoliyati natijasi, uning bozordagi obro'si va albatta, raqobatbardoshligi bilan bog'liq bo'lgan san'at turidir. Shu bilan birga, ushbu faoliyatda korxona xodimlari, ya'ni mehnatni muhofaza qilish uchun xavfsiz mehnat sharoitlarini ta'minlash bo'yicha ishlarni tashkil etishga alohida e'tibor qaratish kerak.

Shuningdek, mehnatni muhofaza qilish masalalarini hal qilish xodimlarga, korxona jamoasiga u barcha xavfsizlik talablari bajarilgan qulay sharoitlarda ishlayotganligiga, biror kor-xol (masalan, baxtsiz hodisa) yuz bersa, xodim va uning oilasi kompensatsiya to'lovlari orqali himoya qilinishiga ishonch tuyg'usini beradi. Shunday qilib, ishlab chiqarishda mehnatni muhofaza qilishning ahamiyati katta va bu masalalarga e'tiborsizlik salbiy oqibatlarga olib keladi. Bugungi kunda davlatda korxona boshqaruvining asosiy elementlaridan biri bo'lgan mehnatni muhofaza qilish madaniyati masalasi ko'tarilmoqda. O'zbekiston rahbarlari uchun ham bu me'yorga aylanishi, mehnatni muhofaza qilish ishlari rasmiy ravishda amalga oshirilsa yaxshi bo'lardi. Afsuski, "yaxshi" statistika uchun ish joyidagi baxtsiz hodisalarni yashirishga urinishlar holatlari kam emas. Shuning uchun inson mehnati olib boriladigan sog'lom va xavfsiz shart-sharoitlarni ta'minlash bilan bog'liq muammolarni o'rganish va hal qilish, - yangi texnologiyalar va ishlab chiqarish tizimlarini ishlab chiqishda eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ishlab chiqarishdagi bo'lishi mumkin bo'lgan baxtsiz hodisalar, kasb kasalliklari, portlashlar, yong'inlarni o'rganish va aniqlash, ushbu sabablarni bartaraf etishga qaratilgan tadbirlar va talablarni ishlab chiqish inson mehnati uchun xavfsiz va qulay muhit yaratishga imkon beradi. Mehnatni muhofaza qilishning ijtimoiy ahamiyati ijtimoiy ishlab chiqarishni rivojlantirish darajasini tavsiflovchi uchta asosiy ko'rsatkichning o'zgarishi ta'sirida namoyon bo'ladi: sog'liqni saqlashni yaxshilash, o'rtacha umr ko'rish davomiyligini uzaytirish hisobiga mehnat resurslarini

saqlash va ishchilarning kasbiy faolligini oshirish, bu bilan ish stajining oshishiga olib keladi; mehnat stajining ortishi munosabati bilan malaka va mahoratning o'sishi tufayli kasbiy darajaning oshishi; pensionerlarning tajribasi va kasbiy bilimlari, mehnat faolligidan foydalanish imkoniyatidir. Yuqorida qayd etilgan ko'rsatkichlarni yaxshilash hisobiga jami milliy mahsulot oshadi. Ish samaradorligi ortadi va mehnat faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratilishi hisobiga korxonaning iqtisodiy natijalari oshadi, masalan, mikroiqlim, yorug'lik va yorug'lik muhitining optimal parametrlarini ta'minlash yo'li bilan, mehnatning psixofiziologik va ergonomik xususiyatlarini hisobga olish, mehnat va dam olishni optimal shakllantirish, davolash va profilaktika tadbirlarini o'tkazish. Jarohatlar va kasalliklar tufayli ish joyiga kelmaslik hisobiga ish vaqti fondi ortadi. Shuni ta'kidlash kerakki, mehnat sharoitlari nafaqat professional kasalliklarga, balki umumiy kasalliklarning paydo bo'lishiga va davomiyligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Noqulay mehnat sharoitida ishlash uchun imtiyozlar va kompensatsiyalar uchun xarajatlar tejaladi. Qisqartirilgan ish kuni va qo'shimcha ta'til kabi imtiyozlar va kompensatsiyalar katta mehnat yo'qotishlari bilan bog'liq va aslida ishlamagan vaqt uchun katta miqdordagi pul to'lovlari bilan birga kechadi.

Yuqori tarif stavkalari, imtiyozli pensiyalar, davolash-profilaktika ozuqasi, bepul sut berish kabi imtiyozlar va kompensatsiyalarning bunday turlari ham katta pul xarajatlarini talab qiladi. Ruxsat etilgan me'yoriy talablarga javob beradigan sharoitlar yaratish ushbu xarajatlarni qisman yoki to'liq kamaytirishga imkon beradi.

Xavfsizlik va mehnatni muhofaza qilish, shuningdek, xodimlarning salomatligi masalalari har qanday korxona uchun juda muhim va dolzarb hisoblanadi. Mehnatni muhofaza qilish bu – zamonaviy davlatning ijtimoiy siyosatining eng muhim elementidir. Mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarga rioya qilmasdan, shuningdek korxonalarda xavfsiz mehnat sharoitlarini ta'minlash chora-tadbirlarini modernizatsiya qilmasdan sanoatni samarali rivojlantirish mumkin emas. Mehnatni muhofaza qilish madaniyatini oshirish uchun kurash-bu ishchilarning hayoti va sog'lig'ini ta'minlashning ishonchli yo'li.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Безопасность жизнедеятельности: учеб. пособие. 3-е изд., испр. и доп. / под ред. О. Н. Русака. – СПб.: Изд-во «Лань», 2000. – 448 с.

2. Соловьев А. Охрана труда и защита пострадавших на производстве в США. – URL:

http://www.rhr.ru/index/rule/social_work_and_PR/5081,0.html

3. Охрана труда за рубежом. – URL: http://www.alltextile.org/stati/okhrana-truda-za-rubezhom.

4. Охрана труда в странах мира. – URL: http://www.safework.ru/international_collaboration/Country/Spain.shtm

5. Безопасность жизнедеятельности: учеб. пособие. Ч 2 / под ред. Е. А. Резчикова и д-ра техн. Наук В. Б. Носова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: МГИУ, 1999. – 248 с.

6.O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2021 yil 30 sentyabrdagi 616- son qarori.